

הרטוריקה המשיחית של שמואל יבנאלי

סימון שמואלי

ההתנגחות בין יהודה ניני (פעמים 73 [תשנ"ח], עמ' 151-160) ובין בת-ציון עראקי-קלורמן (פעמים 75 [תשנ"ח], עמ' 153-164) בעניין ספרה "משיחיות ומשיחים" (תל-אביב 1995 – להלן משיחיות) העלתה שורה ארוכה של שאלות ותהיות מלומדות, וראוי שתוסף עליהן התגובה הנוכחית.

עראקי-קלורמן (להלן: ע"ק) כתבה כי שמואל יבנאלי, שליח המשרד הארץ ישראלי לתימן בשנים תרע"א-תרע"ב, השתמש במודע בציפיות המשיחיות הרווחות שם, כדי לתמוך במאמציו להעלות יהודים מתימן לארץ ישראל (משיחיות, עמ' 124-129). במבט ראשון נראה שההוכחה בנויה היטב ומשכנעת, אך היא מופרכת מספר המסע של יבנאלי (מסע לתימן, תל-אביב תשי"ב – להלן: מסע), ומאיגרותיו וקטעי איגרותיו שלא באו בספרו.¹ ממקורות אלו עולה דמות אחרת: יבנאלי, לא זו בלבד שלא גנב את הדעת, אלא דבק בהצגת כל האמת בפני העולים בכוח, ואף ביקש לקטוע את מסעו באיבו אם לא יקיימו בארץ את שהבטיח למי שהיו מוכנים להיענות לקריאתו לעלות ארצה.

מקור הפער בין שתי דמויותיו של יבנאלי, זו המערימה על יהודים בתימן וזו המקפידה על האמת, נמצא במובאות שע"ק נשענה עליהן. בדיונה במסעו של יבנאלי הוציאה ע"ק מובאות מהקשרן המקורי, קטעה אותן והפליגה בהיסקים. המסגרת הנוכחית אינה מאפשרת פרישה מלאה של ההטיות, ולהלן יובאו אך מעטות:

א – ע"ק ביקשה תחילה להוכיח את המעבר המודע של יבנאלי להסברה המסתייעת במטאפורה משיחית. לפיכך היא תהתה אם ההנמקות הראליסטיות בנוגע לארץ ישראל, שיבנאלי כלל בכרוז אל יהודים בתימן, יכלו בכלל לעורר גל של עלייה, כאשר מצבם הכלכלי היה איתן ביחס לסביבה ויחסיהם עם שכניהם היו טובים (משיחיות, עמ' 125). כדי להצביע על מודעותו של יבנאלי עצמו לדילמה הזאת (ולשינוי לכאורה בגישה ההסברתית שלו), היא ציטטה ממכתבו כדלהלן: "ולפעמים הנני מעלה במחשבתי כיצד הנני משבח לפניהם את ארץ ישראל ואת עבודת האדמה, וכיצד הם יעברו מסביבה כזו ומעולם כזה אל ארץ ישראל..." (שם); הקורא עלול להבין מהציטוט שיבנאלי אמנם חשש שארץ ישראל לא תצטייר בצורה מושכת דיה וכי מסע ההסברה שלו לא יצלח. אך למשפט זה אין שום שייכות לעניין הנידון: המשפט קטוע, וע"ק אף התעלמה משם מילים שקדמו לציטטה: "ומובן, שכל היהודים מתפרנסים מיגיע כפיהם. ולפעמים הנני מעלה במחשבתי כיצד הנני משבח לפניהם את ארץ ישראל ואת עבודת השדה, וכיצד הם יעברו מסביבה כזו ומעולם כזה אל ארץ ישראל, אל עולם הנתינה והתמיכה; כי פה אין מקבלי צדקה" (מסע, עמ' 93; ההדגשה שלי – ס"ש). הקטע נתלש מסביבת מוצאו ומהקשרו והוא שימש לאבן יסוד בהוכחה המבוקשת.

ב – ע"ק מתייחסת לאחד התנאים להיתכנותה של עלייה מתימן, כפי שהיא מביאה מיבנאלי: "יש לעורר מצב רוח ידוע: התעוררות כלפי ארץ ישראל" (משיחיות, עמ' 126). המשפט המצוטט, בעומדו בפני עצמו, אינו מצביע במדויק על שמבואר מיד בהמשכו (וע"ק מציגה אותו בגפו), ולכן נחלצה המחברת למלאו תוכן ברוח נושא סיפרה: לגירסתה, זו הודאת יבנאלי בכורח להשתמש במסרים משיחיים המוכרים במקום, כדי ליצור את תנועת העלייה המצופה (משיחיות, עמ' 129). אולם פרשנות כזאת נראית תמוהה עד למאוד לאור המשפט העוקב, כפי שהוא מופיע במקור: "דבר זה צריך ליעשות על ידי אנשים או בעזרת חוברת על דבר ארץ־ישראל" (מסע, עמ' 86; ההדגשה שלי – ס"ש). ואמנם, בעת שהייתו בתימן, ביקש יבנאלי פעמים רבות מהמשרד הארץ ישראלי לצרף אליו עמיתים לדעה, שסייעו במפעל העלייה, וכן חוברות, מפות, ציורים, שירים וכיוצא בהם על ארץ ישראל (מסע, עמ' 78, 83, 96, 97, 103, 110, 112, 114, 117, 123).

ג – ע"ק טענה שיהודים בתימן שאלו את יבנאלי "היש בפוך איזו בשורה?", כי "לשוננו החילונית בלתי־מוכרת היתה להם זורה בתכלית [ולכן] הגיבו בשאלות שטעם משיחי להן" (משיחיות, עמ' 126). ואילו במקור, בדונו ב"חכמים" מארץ ישראל שפקדו את תימן, אמר יבנאלי: "הם, בני תימן, היו שואלים אותי, מה שהיו שואלים, כנראה, את כל השליחים מארץ ישראל: היש בפוך איזו בשורה?" (מסע, עמ' 150; ההדגשה שלי – ס"ש). מסתבר אפוא שהמקור חף מקשר מסייע לטיעון שבו שולב על ידי המחברת. "בשורה", אפשר ומשמעה עניין משיחי, אך השאלה היתה ממין השירה, ולא כוונה במיוחד אל יבנאלי.

ד – ע"ק העלתה ציטוט בן שלושה משפטים, הזורעים לדעתה רמזים משיחיים, והמבהירים את ההתרצות של הרב יצחק בן יצחק הכהן (רבה של עדן), לסייע ליבנאלי במלאכת העלייה (משיחיות, עמ' 127-128); ואילו במקור, לאחר שיבנאלי נעזר באהבתו היוקדת של מארי יצחק לארץ ישראל, ושכנע אותו לתמוך בארגון העלייה, חל השינוי: "ומוחו עבד, ומהפכה באה ברוחו. הוא התחיל אומר..." – ואז בא משפט שיבנאלי מצטט מפי מארי יצחק (מסע, עמ' 158). אחר כך באה פסקה חדשה ובה שלושה משפטים – אלה הבהרות של יבנאלי למחשבתו של מארי יצחק. ע"ק חיברה את המשפט המצוטט על ידי יבנאלי מפי מארי יצחק לשני משפטי הבהרה מהפיסקה החדשה של יבנאלי, והתקינה מהם פסקה חדשה משלה, כולה כביכול מפיו של מארי יצחק. ע"ק נמנעה מלצרף את המשפט האחרון מהפיסקה של יבנאלי, אף שהוא היה עשוי לסייע בטיעונה, מפני שמשפט זה היה מסגיר את ההטעייה.

תגובה קצרה זו העלתה כמה מן הסטיות מכללי המחקר התקין שע"ק נעזרה בהן כדי להוכיח את גירסתה בעניין ההסברה של יבנאלי בתימן. דומה שאף המעט שנחשף כאן, יש בו כדי לדחות את דרך ההוכחה, ואת הטענה שיבנאלי השתמש במודע בציפיות המשיחיות הרווחות בקרב יהודים בתימן כדי לעודדם לעלות לארץ ישראל.